

2. Doshkil`na osvita : slovny`k-dovidny`k : ponad 1000terminiv, ponyat` ta nazv / upor. K.L. Krutij, O.O. Funtikova. – Zaporizhzhya : TOV «LIPS», 2010. 324 s.
3. Dybina O. V., Rahmanova N.P., SHCHetinina V.V. Neizvedannoe ryadom: Zanimatel'nye opyty i eksperimenty dlya doshkol'nikov. M.: TC Sfera, 2005. 192 s.
4. Zhadan L.V., Zhadan V.P. Pedagogichny`j slovny`k / L.V. Zhadan, V.P. Zhadan. – Xarkiv : Vy`d.grupa «Osнова», 2018. 144 s.
5. Ency`klopediya osvity` / Akad. ped. nauk Ukr.; golovny`j red. V. G. Kremen`. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
6. Kalyuzhna I. G. Znachennya oznajomlennya ditej z pry`rodoyu dlya vsebichnogo rozvy`tku dy`ty`ny` I. G. Kalyuzhna [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu: <http://conference.ua>
7. Krutij K.L., Staxova I.A. Pry`rodny`cho-naukova pidgotovka majbutnix uchy`teliv pochatkovoyi shkoly` zasobamy` STEAM-osvity` / K.L. Krutij, I.A. Staxova // Suchasni informacijni tehnologiyi ta innovacijni metody`ky` navchannya u pidgotovci faxivciv: metodologiya, teoriya, dosvid, problemy` // Zb. nauk. pr. – Vy`pusk 51 / redkol. – Ky`yiv-Vinny`cya: TOV firma "Planer", 2018. – S. 391–395.
8. Ly`senko N.V. Ekologichne vy`xovannya ditej doshkil`nogo viku : Navch. Posibny`k / N.V. Ly`senko. – L`viv : Svit, 1994. – 144 s.
9. My`xajlichenko T. Integraciya poshukovo-doslidny`cz`koyi diyal`nosti z rizny`my` vy`damy` diyal`nosti doshkil`ny`kiv / T. My`xajlichenko // Vy`xovatel`-metody`st doshkil`nogo zakladu – 2010. – #7. – S. 42-50.
10. Medvedeva T. O. Poznavatel'naya deyatel`nost' starshih doshkol'nikov / T. O. Medvedeva // Doshkol'noe vospitanie. – 2006. – №8. – S.22-26.
11. Pedagogichny`j slovny`k / Za redakciyeyu dijsnogo chlena APN Ukrayiny` Yarmachenka M.D. – Pedagogichna dumka, 2001. – 315 s.
12. Podd'yakov A.N. Razvitie issledovatel'skoj iniciativnosti v detskom vozraste. – M. : Prosveshchenie, 2001. – 364 s.
13. Filosofskij enciklopedicheskij slovar' / gl. redakciya L.F. Il'ichev, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V.G. Panov – M.: Sov. Enciklopediya, 1983. – 840s.
14. Sivash T.D. Problema xudozhn`o-tvorchogo rozvy`tku uchniv pochatkovoyi shkoly` v konteksti dialogu trady`cijny`x pidxidiv ta pedagogichnoyi innovaty`ky` / T.D. Sivash // Suchasni informacijni tehnologiyi ta innovacijni metody`ky` navchannya u pidgotovci faxivciv : metodologiya, teoriya, dosvid, problemy` // Zb. nauk. pr. – Vy`pusk 46 / redkol.: Gurevy`ch R.S. (golova) ta in. – Ky`yiv-Vinny`cya : TOV firma «Planer», 2016. – S. 50-53.
15. Savenkov A. I. Put' k odarennosti: issledovatel'skoe povedenie doshkol'nikov / A. I. Savenkov. – SPb. : Piter, 2004. – 272 s.

УДК 376.091.33-027.22:792

DOI 10.31652/2415-7872-2020-61-35-39

ДРАМА В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Л. В. Козіброда

orcid.org/0000-0001-8232-425X

У статті висвітлено теоретичні та практичні підходи до застосування драми в умовах інклюзивного процесу навчання й виховання дітей із особливими потребами. На основі аналізу праць видатних зарубіжних науковців проаналізовано становлення й розвиток методу драматизації в педагогічній науці, визначено головні засади, що лягли в його основу та дали можливість широкого застосування у шкільній практиці. Виявлено основні функції драми (освітньо-виховна, дидактична, терапевтична), які сприяють гармонійному розвитку дітей із особливими потребами та їхньої соціалізації в сучасному суспільстві. Зауважимо, що метод драматизації дозволяє ефективно проводити корекційно-розвивальну роботу серед дітей із особливими потребами, оскільки за його допомогою педагоги можуть знайти шляхи терапевтичного та навчально-виховного впливу мистецтва на особистість кожної дитини, її гармонійний психоемоційний розвиток.

Ключові слова: інклюзивна освіта, драма, метод драматизації, діти з особливими освітніми потребами, соціалізація, пізнавальна діяльність.

DRAMA IN EDUCATIONAL ACTIVITIES OF PUPILS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

K. Kozibroda

The article deals with theoretical and practical approaches to the use of drama in the context of inclusive learning and upbringing of children with special educational needs. Based on the analysis of the works of eminent foreign scientists, the formation and development of the method of dramatization in pedagogical science has been analyzed, the main principles that formed its basis and the possibility of widespread use in school practice have been determined. It has been pointed out that drama as educational method is very often used by representatives of “new upbringing”, who have adapted the goals,

knowledge, skills, methods of learning to the individual needs of the individual, paying attention to the development of creative expression in the learning process through activity and play based on individual capabilities of a person. The basic functions of drama (educational, didactic, therapeutic) that contribute to the harmonious development of children with special educational needs and their socialization in modern society have been revealed. It is stated that drama has the function of awakening the creative activity of pupils, their involvement in school and extracurricular activities. By joining the role, pupils can gain experience in solving their own problems, gain experience in interpersonal and social relationships. It is emphasized that method of dramatization allows us to carry out corrective and developmental work among children with special educational needs effectively, because with its help, teachers can find ways of therapeutic and educational influence of art on the personality of each child and also harmonious psycho-emotional development. The article focuses on the possibility of using the method of dramatization as one of the effective methods of socialization of children with special educational needs, because in drama they constantly interact with the outside world and their cognitive activity, creative abilities, memory and attention also develops.

Keywords: *inclusive education, drama, dramatization method, children with special educational needs, socialization, cognitive activity.*

Упровадження інклюзивного навчання в українські школи відкриває широкі можливості для всіх категорій дітей, надаючи їм рівні права й можливості для отримання якісних освітніх послуг. Водночас інклюзивна освіта передбачає повне залучення дітей із особливими освітніми потребами до освітнього середовища для формування базових навичок й умінь, необхідних для адаптації в сучасному суспільстві. Такі вміння повинні допомогти дітям із особливими потребами в подоланні неминучих життєвих труднощів, які виникатимуть упродовж життя, а отже, – сприятимуть їхній реалізації як повноцінним членам суспільства.

Модернізація та розробка різноманітних нових методик, технологій, принципів навчання в інклюзивній школі є предметом спеціального дослідження сучасних педагогів і психологів. Так, зокрема, В. Бондар, Л. Журомська, О. Задворнова, А. Колупаєва, Н. Кулик, Т. Скрипник [6] акцентують увагу на особливостях психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного середовища, наголошуючи на важливому значенні корекційно-розвивальних технологій для забезпечення їхнього цілісного розвитку. Основні моделі й форми навчання в інклюзивній школі відповідно до індивідуальних потреб дітей із особливими потребами показано у працях В. Болдарєвої [2], Г. Давиденко [3], Т. Ілляшенко, С. Іноземцевої, О. Татарченко [7], Л. Турішцевої, А. Шевцова та ін. Попри таку значну дослідницьку увагу до проблем навчання дітей з особливими освітніми потребами, питання використання методу драматизації та його виховного й терапевтичного впливу на розвиток особистості залишається практично не вивченим. У цьому ракурсі можемо виділити кілька праць Ю. Бекетової [1], Н. Квітки, Ю. Масловської, Н. Назарової, Т. Сак, у яких побіжно висвітлено застосування методів ігрової діяльності, а також й методів драматизації та театралізації, під час навчання дітей з психофізичними вадами в початковій школі.

Мета статті – проаналізувати витоки методу драматизації в педагогічній науці, показати можливості його застосування в інклюзивній школі задля гармонійного розвитку дітей із особливими освітніми потребами.

Термін «драма» має грецьке походження, що означає «я дію» (грец. – «drao»). Відповідно до такого розуміння терміна, можна припустити, що людина відіграє все те, що є поза нею і те, що відбувається з нею самою через свої відчуття, як емоційні, так і фізичні. Тому під час драми те, що людина собі уявляє, переходить у її дію, діяльність. У такий спосіб твориться взаємозв'язок між внутрішнім і зовнішнім (середовище) світом людини. Розглядаючи драму в філософському, психологічному, лінгвістичному й антропологічному контекстах можна зауважити, що її осердям є діяльність. Те саме спостерігається і при організації навчального процесу, де через діяльність здійснюється залучення учнів у цей процес. Коли учень за власної ініціативи вчиться на власному досвіді, а його активність набуває проєкції на особистість – він стає сформованою, багатовимірною, цілісною людиною. У такому контексті драма може стати фундаментом процесу творчого навчання. У психолого-педагогічних науках драму поділяють на три типи: драматичні вправи, драматичні ігри, театральна форма драми.

Форми драми, а також технології її реалізації мають у своїй основі дві складові: театральну та терапевтичну. Як зазначає К. Роджерс, відомий американський дослідник, групова гештальт-терапія сконцентрована на пацієнті, який через безпосередній контакт із зовнішнім світом, тобто через інших учасників терапії, та власні внутрішні переживання, може проєктувати й усвідомлювати навколишню дійсність [10]. Театральна складова реалізується через гру як діалоги, постановок окремих сцен, вибір персонажів, декорацій тощо.

Драма, як метод навчання, з'явилася наприкінці XIX – початку XX ст. Вона стала можливою завдяки новому підходу до процесу навчання і виховання, який увиразнювався в педагогіці «нового виховання», що стала альтернативою традиційній моделі навчання. Остання у своїй основі опиралася на здобуття

учнями знань, відірваних від життя й ізоляції школи від суспільно-економічних й культурно-освітніх потреб розвитку країни.

Основною суттю «нового виховання» стало пристосування цілей, знань, умінь, методів навчання до індивідуальних потреб особистості – емоційних, інтелектуальних, фізичних, а також розвитку творчої експресії у процесі учіння через діяльність та гру з урахуванням можливостей особистості (О. Декролі, Д. Дьюї, Ж.-Ж. Руссо, С. Френе та ін.).

Тоді було визнано право дитини на навчання й виховання в атмосфері свободи. Підкреслювалася роль ігор (Ф. Фребель), робився акцент на артистичні здібності учнів (С. Френе). Д. Дьюї, відомий американський педагог, засновник реформаторської педагогіки, декларував необхідність пізнавати й вивчати дійсність через власну діяльність («Learning by doing») [8].

Варто відзначити, що метод драматизації найбільшого поширення набув у США, Великій Британії та північноєвропейських країнах. Спочатку його використовували для навчання різних предметів шкільної програми, передусім рідної й іноземної мови, історії, літератури.

У 1917 році К. Кук опублікував книгу під назвою «Спосіб гри». Згодом у Pears School у Кембріджі він запровадив метод рольової гри. На його думку, гра є ефективним методом навчання особливо при вивченні літератури, рідної мови, іноземної мови, історії та інших предметів.

У методиці К. Кука були три ключові тези:

- в основі засвоєння знань є не аудіювання й читання, а тільки діяльність, гра й досвід;
- ефективність у праці є здебільшого результатом спонтанних дій, в основі яких є автентичні зацікавлення, а не примусове навчання.

- спонтанна гра створює природне навчальне середовище для дітей та молоді.

Відповідно до окреслених тез, драма виконує функцію пробудження творчої активності учня й залучення його до шкільної й позашкільної діяльності. Через входження учня у роль, він може отримати досвід розв'язання власних проблем.

З часом драма перестала бути тільки допоміжним методом навчання для різних дисциплін. Завдяки англійському педагогу П. Слейду драма стала окремим предметом навчання. У 1954 р. П. Слейд на основі власного досвіду описав і видав книгу «Дитяча драма» [11]. Він став одним із перших педагогів, який почав використовувати театральні техніки з метою активізації діяльності учня для розвитку його уяви, імпровізації, інтелектуальних, рухових, інтуїтивних умінь та навичок, а також для підготовки його до життя в такий креативний спосіб.

Автор виокремлює дві форми гри в драмі: особиста гра (наприклад, власна гра учня, що полягає в русі – біг, стрибки) і спроектована гра (наприклад, гра вчителя і учня, де більшу роль відіграє розум, уява, форми експресії через музику, читання, письмо).

Найбільшого поширення драма набула в англійських школах, де вона й до сьогодні функціонує як мистецька дисципліна. Драма в мистецькій формі дає учням можливість відкриття способів вираження власних ідей, думок, почуттів. Вона розвиває, з одного боку, особистість учнів, з іншого – навчає їх акторському мистецтву.

В умовах англійської школи драма функціонує здебільшого як навчально-виховний метод, який використовують при вивченні різних предметів. Вона є досить ефективною, коли учні вчаться висловлювати власні думки, припущення, гіпотези. Найбільше її використовують у школах, які прагнуть створити освітнє середовище, сконцентроване на учневі, де учень стає важливим суб'єктом процесу пізнання, а його права, як людини й особистості є захищеними.

Зазначимо, що метод драматизації базується на кількох основних принципах: активності, колективної взаємодії та взаємопов'язаного навчання всіх видів мовленнєвої діяльності. Усі ці принципи спрямовані на гармонійний розвиток дитини та «допомагає уникнути пасивності на уроках, роблячи їх більш ефективними й цікавими... спонукає до встановлення дружніх, довірливих відносин у класі» [4, с. 119].

Крім використання методу драми при вивченні окремих дисциплін освітньої програми, його використовують також як педагогічний вплив, який має освітньо-виховну функцію. У цьому контексті головною ціллю методу драматизації є підготовка учня до життя в соціумі, концентруючи увагу на актуальних проблемах суспільно-політичного й культурного життя. При цьому обговорюються різні проблеми, що потребують розв'язання як з моральної, так й етичної точки зору. Вони стосуються передусім таких явищ як, дискримінація за етнічними ознаками, фізичне і психологічне насильство, загроза здоров'ю особистості (залежність від психотропних речовин, алкоголю і т.д.).

Поняття драми присутнє не тільки у мистецькій, освітній, медичній сферах, але й у психотерапії. Формою драми в психотерапії є психодрама. Це психотерапевтичний метод, який використовується в багатьох терапевтичних практиках, тоді як в педагогіці драма є навчально-виховним методом. Суть психодрами полягає в тому, щоб відтворити через пацієнтів як «акторів» ті ситуації й дії, які стали

причиною їхньої хвороби. Тому психодрама характеризується як діагностичний й терапевтичний метод лікування притаманний медичній сфері.

Драма і театр не є тотожними дефініціями. Театр, на відміну від драми, є суто мистецьким явищем. Головна відмінність між ними полягає в тому, що в театрі повинні бути актори і глядачі, тоді, як драматичний метод в педагогіці не залежить від присутності й участі глядачів у цьому процесі. Якщо театр потребує значної кількості матеріальних і організаційних витрат для постановки, то драма їх не потребує у такій кількості й може бути використана майже у всіх освітніх закладах незалежно від віку учасників.

Драма в педагогічних науках може відігравати одну з ключових ролей, не обмежуючись тільки дидактикою. Зокрема, йдеться про такі сфери педагогіки, як соціальна педагогіка, педагогіка здоров'я, педагогіка культури, а також інклюзивна педагогіка. У цьому контексті можемо говорити про загальнопедагогічний простір використання драми не тільки з точки зору методу навчання, але й виховання майбутнього покоління, яке може інтегруватися в соціум, набути досвід міжособистісних та суспільних взаємин.

Зазначимо, що освіта, виховання, навчання, особистий розвиток людини є тими категоріями педагогічної науки, дослідження яких дають можливість, екстраполувати теоретичні розробки й гіпотези в реальну дійсність через суспільну форму комунікації, виявити ті проблеми, про які учні «думають», які «переживають», зрозуміти їхній внутрішній світ, усвідомити взаємозв'язок із зовнішнім світом, соціумом [9].

У цьому розрізі, драма дає можливість учням сформуванню власне уявлення про світ, який її оточує і власну думку щодо того, яким би він мав бути. Таким чином, молода людина має можливість самостійно шукати свій шлях у житті, формувати нові ідеї, сенси, які допоможуть їй розвиватися.

Через драму учні можуть приготуватися до дорослого життя, взаємодіяти з «іншими» через колективну працю у групах, де вони здобувають комунікативні компетенції та навчаються бути і підлеглими, і керівниками. Крім того, вони навчаються керувати своїми емоціями, виявляючи їх із повагою до інших. Якраз у групі учень навчається критично мислити, звертаючи при цьому увагу на категорії справедливості чи несправедливості.

Особливо важливими у драмі є акцентування на понятті цінності. Серед них можна назвати такі як: турбота, повага до інших, різних за релігійними, етнічними ознаками, неповносправних; повага до самого себе; дбайливе ставлення до навколишнього середовища; бути відкритим, правдивим, чесним у діях, почуттях, словах [9, с. 51].

Досить поширеним серед учнівських колективів є спосіб використання драми через театр, на сцені за участі акторів та глядачів. Сам процес підготовки вистави, вибір акторів, виконавців ролей, робота з текстами, підготовка декорацій сприяють згуртуванню колективу та формуванню відповідальності за спільну справу. Учні з особливими освітніми потребами відповідно до своїх індивідуальних особливостей розвитку теж можуть брати участь у таких виставах, адже йдеться про акторів-аматорів, які не мають досвіду акторської діяльності, відтак у них майже рівні умови.

Учні, учасники драми, можуть використовувати техніку пантоміми, імпровізувати ситуації за допомогою руху, звуку, різних предметів. Пантоміма є переважно руховою вправою, яка опирається на експресію обличчя, жестів і тіла.

Інсценізована форма імпровізації відбувається за наявності сцени, залу, акторів та публіки. Обов'язковими її елементами є: актор, середовище, сценічний рух, сценографія, костюми, театральний реквізит, музика світло, шумові ефекти тощо. В основі театральної гри – сценарій з монологіями й діалогами акторів.

Роль режисера у шкільному театрі, як правило, виконує вчитель. Він розробляє концепцію мистецької інсценізації, а актори (учні) вивчають свої ролі й образи, які вони будуть втілювати на сцені. Вони вчать тексти, створюють ситуації і відпрацьовують їх.

Використання драми в освітньому середовищі позитивно впливає на особистість учня з особливими освітніми потребами. Зокрема, метод драматизації позитивно впливає на розвиток його мовленнєвої діяльності та емоційної сфери. Як зазначає дослідниця А. Свиначук, під час підготовки до театралізованої діяльності «активізується словник дитини, удосконалюється звукова культура мовлення, інтонація. Виконуючи роль, дитина зрозуміло, чітко промовляє текст, оволодіває літературним мовленням. У неї покращується діалогічне мовлення, його граматична будова» [5, с. 193]. Водночас метод драматизації допомагає такому учневі набутти ефективних знань й умінь у своєму житті для гармонійного розвитку та подальшої соціалізації у дорослому житті. Варто також зауважити, що залучення дітей із особливими освітніми потребами до театралізованої діяльності повинно починатися із діагностування рівня їхніх пізнавальних можливостей, модифікацій та адаптації дидактичного матеріалу відповідно до особливостей кожної дитини.

Висновки. Отже, метод драматизації допомагає у проведенні корекційно-розвивальної роботи серед дітей із особливими освітніми потребами й може застосовуватися як один із ефективних методів впливу на їхній розвиток та діяльність у навчальному закладі. Водночас за допомогою означеного методу педагоги можуть знайти шляхи терапевтичного та навчально-виховного впливу мистецтва (адже драматична діяльність може супроводжуватися не тільки постановкою творів народної й художньої літератури, але й музикою, образотворчим мистецтвом) на особистість кожної дитини, її гармонійний психоемоційний розвиток, виявлення її творчих здібностей тощо.

Важливо зауважити, що через драму відбувається постійна взаємодія дітей з особливими потребами із навколишнім світом, що є пріоритетним завданням у процесі їхньої соціалізації. Крім того, метод драматизації сприяє розвитку емоційно-чуттєвої сфери, пам'яті, уваги, активності, що ефективно впливає на пізнавальну діяльність дітей із особливими освітніми потребами.

Література

1. Бекетова Ю. В. Терапевтичний вплив театру на дітей з порушенням розвитку / Ю. В. Бекетова // Теорія та методика навчання та виховання. – 2010. – Вип. 25. – С. 5–12.
2. Болдирева В. Е. Інтеграція та інклюзія як основні моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами / В. Е. Болдирева // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – 2012. – № 9(11). – С. 10–17.
3. Давиденко Г. В. Моделі та форми впровадження інклюзивної освіти в рамках педагогічної інноватики / Г. В. Давиденко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 3. – С. 76–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2014_3_15 (дата звернення: 18.12.2019)
4. Лучкевич В. Використання методу театралізації при вивченні французької мови (на основі аналізу підручника Écho A1. Молодь і ринок. 2017. № 11 (154). С. 117– 21. / Лучкевич В. // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_11_24 (дата звернення: 17.12.2019)
5. Свинарчук С. А. Розвиток мовлення дітей-дошкільників засобами театралізованої діяльності / С. А. Свинарчук // Інклюзивне навчання в Новій українській школі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне навчання в Новій українській школі» 26-27 березня 2018р., м. Терехівля. – Київ, 2018. – С. 192–94.
6. Скрипник Т. Система психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі / Т. Скрипник // Дефектологія. – 2013. – № 4. – С. 28–32.
7. Таранченко О. Соціокультурний контекст змін в освіті осіб з особливими потребами в Україні / О. Таранченко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. – № 4. – С. 87–96.
8. Dewey J. Experience and education. – New York : Collier, 1963. 91 p.
9. Robinson S. Drama and Personal, Social and Moral Education. – Birmingham : CSS Birmingham City Council, Education Departement, 1995. – 364 p.
10. Rogers C. Client-Centred Therapy. – Boston : Houghton & Mifflin Co., 1995. – 560 p.
11. Slade P. Child Drama. – London : University of London Press, 1954. – 379 p.

References

1. Beketova Yu. V. Terapevtychnyi vplyv teatru na ditei z porushenniam rozvytku / Yu. V. Beketova // Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia. – 2010. – Vyp. 25. – S. 5–12.
2. Boldyrieva V. E. Intehratsiia ta inkluziia yak osnovni modeli navchannia ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy / V. E. Boldyrieva // Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy. – 2012. – # 9 (11). – S. 10–17.
3. Davydenko H. V. Modeli ta formy vprovadzhenia inkluzyvnoi osvity v ramkakh pedahohichnoi innovatyky / H. V. Davydenko // Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser. Pedahohichni nauky. – 2014. – Vyp. 3. – S. 76–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2014_3_15 (data zvernennia: 18.12.2019)
4. Luchkevych V. Vykorystannia metodu teatralizatsii pry vyvchenni frantsuzkoi movy (na osnovi analizu pidruchnyka Écho A1. Molod i rynek. 2017. # 11 (154). S. 117– 21. / Luchkevych V. // Elektronnyi resurs. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_11_24 (data zvernennia: 17.12.2019)
5. Svnarchuk S. A. Rozvytok movlennia ditei-doshkilnykiv zasobamy teatralizovanoi diialnosti / S. A. Svnarchuk // Inkluzyvne navchannia v Novii ukrainskii shkoli: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Inkluzyvne navchannia v Novii ukrainskii shkoli» 26-27 bereznia 2018r., m. Terebovliia. – Kyiv, 2018. – S. 192–94.
6. Skrypnyk T. Systema psykholoho-pedahohichnoho suprovodu ditei z autyzmom v osvithomu prostori / T. Skrypnyk // Defektolohiia. – 2013. – # 4. – S. 28–32.
7. Taranchenko O. Sotsiokulturnyi kontekst zmin v osviti osib z osoblyvymy potrebamy v Ukraini / O. Taranchenko // Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia. – 2016. – # 4. – S. 87–96.
8. Dewey J. Experience and education. – New York : Collier, 1963. 91 p.
9. Robinson S. Drama and Personal, Social and Moral Education. – Birmingham : CSS Birmingham City Council, Education Departement, 1995. – 364 p.
10. Rogers C. Client-Centred Therapy. – Boston : Houghton & Mifflin Co., 1995. – 560 p.
11. Slade P. Child Drama. – London : University of London Press, 1954. – 379 p.